

BO‘LAJAK O‘QITUVCHI KASBIY TAYYORGARLIGIGA DOIR ETIKET QOIDALARINI TARKIB TOPTIRISHDA MULOQOTNING O‘RNI

Ko‘chkinova Mahliyo Norbutayevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va Psixologiya mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Rahmonova Dilrabo Ibrohim qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Pedagogika va Psixologiya mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Rahmonova Mavluda Suvon qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchi kasbiy tayyorgarligiga oid etiket qoidalarini tarkib toptirishda muloqotning ahamiyati, o‘ziga xos xususiyatlari hamda o‘qituvchi muloqotning vazifalari, shakllari, tarkibiy qismlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: muloqot, shakl, vosita, tamoyil, pedagog, ustuvorlik, kommunikatsiya, kasbiy faoliyat, fenomen, bilim, aloqadorlik, ko‘nikma

KIRISH

O‘qituvchining eng muhim sifatlaridan biri uning o‘quvchilar bilan o‘zaro hamkorlikda ta’lim-tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil qilishi, ular bilan qizg‘in muloqot qila olishi va ularga jonkuyar, mehribon rahbar bo‘lishidir. Pedagogik-psixologik yo‘nalishlarda olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarida, o‘qituvchilarning sermahsul pedagogik faoliyatni amalga oshirishlari uchun zarur bo‘lgan kommunikativ qobiliyati to‘g‘risida ko‘plab fikr va mulohazalar yuritilgan.

O‘qituvchi o‘z kasbiga qiziqmasa, tarbiyalanuvchilarga nisbatan mehr-muhabbati bo‘lmasa, ular bilan qizg‘in muloqot qila olish qobiliyati, ya’ni kommunikativ xususiyatlari rivojlanmaydi. Uzoq yillar davomida pedagogika sohasida olib borilgan tajribalar shundan dalolat beradiki, kommunikativ faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun o‘qituvchining o‘quv-tarbiyaviy ishlar metodikasini chuqur bilishi yetarli emas. Zero, u bilim hamda amaliy ko‘nikma va malakalarini o‘quvchilarga faqat bevosita jonli muloqot vositasida bera oladi.

ASOSIY QISM

Insonning hayot tarzida eng muhim tarkibiy vosita bo'lgan muloqot, har qanday kasbiy faoliyatning barcha turlarida mavjud. Biroq bir qator kasb egalarida (chunonchi, pedagog, shifokor, san'atkor va hokazo) u kasbiy faoliyatga shunchaki hamroh bo'lgan oddiy omil emas, balki kasbiy ahamiyat kasb etadigan, uning asosini tashkil etadigan muhim kategoriya sanaladi. Bu holda muloqot insonlar o'rtasidagi odatiy o'zaro hamkorlik shakli emas, balki kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlovchi kategoriya sifatida mavjuddir. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda muloqot muhim funksional, o'qituvchi uchun kasbiy jihatdan ahamiyatli vosita sanalib, o'zaro ta'lim va tarbiyaviy ta'sir quroli sifatida namoyon bo'ladiki, bunda muloqotning muhim shartlariga va qonuniyatlariga, qo'shimcha vazifalariga rioya qilishga to'g'ri keladi.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, har qanday kasb egasining kishilar bilan odatiy o'zaro hamkorlik tizimida muloqot go'yo, shunchaki o'z-o'zicha sodir bo'ladi. Ma'lum bir maqsadga qaratilgan ta'lim-tarbiyaviy jarayonda esa, muloqot ijtimoiy vazifaga aylanadi, natijada o'qituvchipedagogik muloqot qonuniyatlarini puxta bilishi, kommunikativ qobiliyat va kommunikativ madaniyatga ega bo'lishi talab qilinadi.

Odatiy va kasbiy kommunikativ vaziyatni qiyoslab ko'ramiz. Aytaylik, do'stingizga nimanidir gapirib berayapsiz. Masalan, biror ko'rgan filmingiz to'g'risida, uning mazmun va g'oyasini bimalol so'zlayapsiz.

Bu holda muloqotning turmushda ro'y beradigan odatiy kommunikativ shaklidagi shaxsga yo'naltirilgan tizimi bilan ish ko'rgan bo'lasiz.

Tasavvur qiling! Sizga shu vazifani auditoriyada, minbarda turib, talabalar oldiga chiqib yoki (o'qituvchi sifatida o'quvchilarga ma'lum bir mavzuda ma'lumot berish) gapirib berish taklif etildi. Siz kommunikatsiyani amalga oshirish vazifasini, avvalo, muloqotning tabiiy shakllari o'rniga kasbiy-funksional javobgarlik hissini, ya'ni kasbiy jihatdan anchagina murakkablashgan "pedagogik faoliyatni" darhol his etasiz.

Kasbiy-pedagogik muloqot deganda, o'qituvchi va ta'lim-tarbiya jarayoni obyektlarining o'zaro hamkorlik tizimi tushuniladi. Uning asosiy faoliyat mazmuni o'zaro axborot almashish, shaxsni bilish, tarbiyaviy ta'sir o'tkazish sanaladi. O'qituvchi bu jarayonni faollashtiruvchisi sifatida maydonga chiqadi, uni tashkil etadi va boshqaradi.

A.N.Leontev pedagogik muloqotning tarbiyaviy-didaktik ahamiyatini baholar ekan, quyidagi fikrlarni bildiradi: faol pedagogik muloqot to'qituvchining, umuman olganda pedagogik jamoaning ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning bilish va o'rganish kaliti va o'quv faoliyatining ijodiy xarakteri, o'quvchi shaxsining shakllanishi uchun eng yaxshi sharoit yaratadigan, talim-tarbiyada maqbul bo'lgan emotsional muhitni ta'minlovchi, jumladan, ruhiy psixologik to'siqlarning paydo

bo'lishini oldini oladigan, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik jarayonlarni to'g'ri yo'lga solib boshqarishni ta'minlaydigan va o'quv tarbiyaviy jarayonda tarbiyachining o'z pedagogik mahoratidan oqilona foydalanishi uchun imkoniyatlar yaratadigan muhim vositadir.

Pedagogik faoliyatda muloqot bilim oluvchilarga zamon talablari asosida ta'lim berish vazifalarini hal qilish vositasi, tarbiyaviy jarayonlarni ijtimoiy-pedagogik jihatdan ta'minlash tizimi sifatida namoyon bo'ladi.¹

Ilg'or pedagogik tajribalarning tahlili hamda taniqli olimlar A.S. Dalenev, V.A.Suxomlinskiy va boshqalarning pedagogik faoliyatini o'rganish natijasida shunday xulosaga kelish mumkin, aynan o'quvchi bilan o'qituvchimuloqotining pedagogikta'sir vositasi nihoyatda beqiyos, muloqotni pedagogik mahoratning eng muhim birlamchi vositasi sifatida chuqur egallaganlik ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini har tomonlama oshirishni ta'minlaydi. A.S. Dalenev muloqotni pedagogik ta'sirning ajoyib vositasi sifatida ta'riflab, insonlararo muloqotni ta'minlovchi eng muhim va nozik faoliyat ekanligini aytadi. Pedagogik muloqot-shunchaki ijtimoiy-psixologik, pedagogik yoki kommunikativ hodisa emas, avvalo kasbiy axloqiy fenomen (hodisa) dir. Jamiyatda axloq normalariga qat'iy rioya qilish hamda pedagogik vositalarning ilg'or jarayonlarini amaliy hayotga keng tatbiq etilishi uchun o'quvchilar bilan o'zaro hamkorlik texnologiyalarini mukammal egallash lozim. Shunday «texnologiya» larning mavjudligini pedagogik tadqiqotlar isbotlab berdi.

O'qituvchining kommunikativ faoliyati maqsadli faoliyatga nisbatan ko'pincha ikkilamchi xarakterga ega bo'ladi, pedagogik mehnatning o'ziga xosligi ham aynan kommunikativ faoliyatning asosini tashkil etishidan iborat ekanligidir.

Pedagogik muloqot o'qituvchilar pedagogik ijodkorligining yaxlit tizimida qanday ahamiyat kasb etadi? Kasbiy eteket qoidalarining tarkib topishida muloqot madaniyatining muhimlik darajasi qanday? Pedagogik faoliyatning muhim mikroelementlari nostandart yechimlardan iborat, garchi o'qituvchi faoliyatida pedagogik vaziyatlar bir qarashda bir-biriga o'xshash ko'rinsa-da, o'qituvchining ushbu vaziyatlardagi har bir xatti-harakati mutlaqo noyob va betakroridir.

O'qituvchining ijodiy pedagogik faoliyati tahlil qilinganda, mukammal shaklga ega bo'lgan tizimlardan iborat ekanligini ko'ramiz:

- o'qituvchining maktabda, o'quvchilar jamoasi bilan ta'lim-tarbiyaviy maqsadlarga qaratilgan ijodiy tayyorgarligi;
- o'quvchilar bilan bevosita o'zaro hamkorlik asosidagi ijodkorlik.

¹ Karayev Abdumalik Umirovich, Ko'chkinova Mahliyo Norbutayevna, O'qituvchi kasbiy – pedagogik tayyorgarligining psixologik tahlili INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE British International Science Conference

O'qituvchining pedagogik muloqoti jarayonidagi ijodkoliigi va odob me'yorlariga amal qilishi bir nechta ko'rinishda namoyon bo'ladi:¹

- O'qituvchining tarbiyalanuvchilarni mukammal bilish jarayonidagi ijodkorligi;
- ular bilan o'zaro hamkorlik tizimidagi ijodkorlik;
- o'quvchilarga bevosita ta'sirni tashkil qilishdagi ijodkorligi;
- o'z; xulq-atvorini boshqara olishda (muloqotni o'zini-o'zi bilgan holda bir maromda olib borish) odobi

- o'quvchi bilan o'zaro munosabatlarni tashkil qilish jarayonidagi odob me'yori.

Modomiki shunday ekan, ta'kidlash lozimki, o'qituvchining muloqoti kasbiy-ijodiy kategoriya bolib, pedagogik faoliyatda tarbiyachi tomonidan ko'plab kommunikativ vazifalarni hal qilish jarayoni va ijobiy natijalar majmuasidir.

O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida muntazam pedagogik ta'sir o'tkazish metodlari bilan ishlaydi: masalan, faoliyat jarayonida yangi materialni tushintirishda, bolalar jamoasi bilan sodir bo'ladigan turli xil vaziyatlarni to'g'ri baholashda namoyon bo'ladi. Ushbu vaziyatda yosh O'qituvchiavvalo nimalarga e'tibor berishi kerak?

➤ Birinchidan, vaziyat tahlil qilinadi;

➤ Ikkinchidan, murakkab vaziyatdan chiqishning mumkin bo'lgan variantlari saralanadi,

➤ Uchinchidan, ushbu faoliyat, odatda tezkor arnalgga oshiriladi (bunda ham pedagogik kommunikatsiyaning o'ziga xosligi namoyon bo'ladi) va optimal metodlar tanlanadi, faqat shundan keyingina pedagogik ta'sir tashkil qilinadi. Biroq hali tanlangan ta'sir metodiga adekvat bo'lgan, u orqali pedagogik ta'sir amalga oshiriladigan muloqot tizimini topishimiz kerak. Ya'ni, ma'lum bir maqsadga qaratilgan umumiy pedagogik vazifani hal etgandan so'ng, ta'sir metodini tanlab bevosita ta'sirni tashkil qilish uchun asosiy vazifa sifatida kommunikativ vazifa belgilanishi kerak.

Kommunikativ vazifa pedagogik faoliyatda, nisbatan ishlab chiqaruvchi xarakterga ega bo'lib, murakkab vazifani hal etadi. Zero u pedagogik vazifadan kelib chiqqan, shu sababli o'qituvchi tomonidan tanlanadi va belgilanadi.

Aytish mumkinki, kommunikativ vazifa aynan kommunikatsiya tiliga o'tkazilgan pedagogik vazifaning o'zi. Kommunikativ vazifa pedagogik vazifaning asosini aks ettirib, unga nisbatan yordamchi, instrumental xarakterga ega bo'lgan jarayondir.

---

¹ Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.2018. 12-14-b

XULOSA

Pedagogik amaliyotlar natijasi shundan dalolat beradiki, o'qituvchi o'quvchilar bilan o'zaro hamkorlikning o'ziga xos to'g'ri metodini tanlab hamda vaziyatni to'g'ri baholagan taqdirda ham ko'pincha o'z pedagogik ta'sirini kommunikativ jihatdan ta'minlay olmaydi, ya'ni kommunikatsiyani o'zaro muloqotda amaliy jihatdan tatbiq eta olmaydi. Pedagogik ta'sirning o'qituvchi tomonidan tanlanib qo'llaniladigan metodlari bevosita muloqot orqali amalga oshiriladi. Shunday ekan, mazkur jarayonni yuksak mahorat bilan, ongli ravishda tashkil etish, pedagogik faoliyatda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday vaziyatda bu jarayonga tayyor turishi zarur. Buning uchun har bir o'qituvchimustaqil, o'z pedagogik tajribalariga va mahoratiga asoslanib, balalarga pedagogik ta'sir etishning mantiqiy obrazini yaratadi, o'zi uchun kerakli bo'lgan, ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni mustaqil ravishda yig'ib, qayd qilib borishlari hamda kasbiy ko'nikma va malakalarini oshirib borishlari mumkin. Yuqoridagi ma'lumotlarga tayangan holda aytish mumkinki o'qituvchining muloqot madaniyati uning kasbiy mahoratni egallashida va o'z navbatida faoliyati davomida amal qilishi lozim bo'lgan normalarning risoladagidek bajarilishi uchun zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Sh. Toshpo'latova, M. A'zamova "Umumiy pedagogika - T.: Ma'naviyat 2019 y.
2. Kayumova N. "Umumiy pedagogika". TDPU nashriyoti T.: 2013 y. 14b
3. Qayumova N.M. "Umumiy pedagogika" TDPU nashriyoti -T.: 2017 y.
4. Sodiqova Sh. "Umumiy pedagogika. To'ldirilgan qayta nashr. -T.: TDPU, 2017
5. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.2018. 12-14-b
6. Sodiqova SH.A. "Umumiy pedagogika", "Tafakkur sarchashmalari" -T.: 2013 y.
7. To'raxonova Z, Sayriddinov D. "O'qituvchining ma'naviy qiyofasi" O'quv qo'llanma T- "Sharq nashriyoti" 2016-y 46-47-b
8. Xasanboeva O. U. va boshq. O'qituvchilik psixologiyasi. T.: Ilm ziyo. 2019 y 123-b
9. Ko'chkinova Mahliyo Norbutayevna «Tarbiyachi ish faoliyatida oila bilan hamkorlik jarayonining o'rni»; «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ» jurnali №(A3-20210608)
10. Ko'chkinova Mahliyo Norbutayevna, Ubaydullayeva Shohista Hidoyatillo qizi, "O'quvchi yoshlar tarbiyasida diniy ekstrimizm va terrorizm tahdidi va ularni bartaraf etishning mavjud sharoitlari" Pedagog ilmiy jurnali 6-tom, 2-son, 2023-yil. <https://www.bestpublication.org/>
11. Karayev Abdumalik Umirovich, Ko'chkinova Mahliyo Norbutayevna, O'qituvchi kasbiy – pedagogik tayyorgarligining psixologik tahlili INTERDISCIPLINE

INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE British
International Science Conference

12. “Bolani maktab ta’limiga tayyorlashning psixologik masalalari”; Polish science journal

13. Ko‘chkinova Mahliyo Norbutayevna “Umum ta’lim maktablari o‘qituvchilari kasbiy tayyorgarligiga oid etiket qoidalarining tadqiqot sifatida o‘rganilishi”; “Yangi O‘zbekistonda pedagogika va psixologiya fanlari rivoji: muammo va yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman.

14. Rahmonova Dilrabo Ibrohim qizi, Nazar Rahmatullayevich Ashurov “Zamonaviy o‘qituvchi va uning obrazi” Academic Research educational sciences.

15. Dilrabo Rahmonova “Sinf rahbarining oila va jamoatchilik bilan hamkorligini tashkil etish” Educational and pedagogical sciences.